

אנטון טשחוב

(1904–1929)

מאת יעקב פייכמן

א

בזכרנו אותי וזכרנו את עצמנו. הוא היה לנו יותר מסופר. יותר ממשורר. בו נתגשמה דמות שלמה כל-כך. נושאת אמת וחכמה ובגרות של רוח במדה כזו. שנעשה בכל מה שכתב. בכל ההדר הצלול שעלה ממנו. מופת ללא-פגם לכל הטוב והטהור שבשירה ובחיים. אחריו לא הרהרנו מעולם. הוא לא היה ענין לזכוחים וחלוקי-דעות. כטולסטוי. כדוסטויבסקי. בו נשמנו. אותו קבלנו כולו. הוא נעשה. בלי שהכרנו בכך. הריתמוס של חיינו.

בזכרנו אותו וזכרנו את ימי נעורינו. תקופת-חיים גדולה של התפתחותנו. של יצירתנו קשורה בו. מוארה בו. הוא לא היה לנו משורר הנוצרי. כלרמונטוב וטורגניוב. כמיכ"ל ומאפו. הוא בא עם ימי-הבגרות. כל מגע עמו הביא בגרות. הביא הכרה. הוא נתן את העולם בלבנו ביציבות כזו. שלא היה מסתור עוד מפניו. אותו גלינו לאחר שכבר ידענו את «הרוסים הגדולים» – את גוגול. דוסטויבסקי. טולסטוי. אלה שקרעו את התבלול מעל העין. שהוציאונו למרחבי-אלהים. אבל נדמה היה. שרק לו חכיני. שרק הוא הכניס אותנו בבת אחת לתוך חוג זה של חיים. שלא העלים דבר. מגעו היה חריף יותר. קרוב יותר. הוא לא טפל ב«גבורים» – באנשים. שהחללה אוכלת את מהותם. הוא בקש את האדם מחוץ לכל זה – מאחורי כל ההפשטות. הציג אותו תמיד לפנינו באמצע החוג. באין כל חציצה בינו ובין עצמו. עליכן נדמה לנו. כי כל מה שגלו האחרים היה רק מעין אמת. מעין מציאות. באשר שם האפילו על הכל ערפלי התלום. בשעה שכאן שמת העולם רק לגלות את עצמו. רק להסיר את הלוט ולהיות כנתינתו מיד האלהים.

טשחוב לא היה נטורליסטן לתיאבון. הוא לא קרע את הצעיף בקול ענות גבורה. הוא עשה זאת כמשורר – בביישנות. בהסוסי-לב. אם גם לא יפה. לא קשטי. לא כסה על דבר. על-כן לא פג כושם העולם ויער החיים לא נתערטל עד סופו. החיים יפו באמתם. ביגונם. בצמאונם הנצחי. במרירות ההכרה. שכדרכנו אל האושר אנו פוסטים תמיד עליו והעינים נשואות תמיד מעבר למה שנתן לנו. עם ההומור השופע. שהיה קורן לפעמים בנדיבות של דיקנס («ערבה»). נשא בלבו המלא ליריון עצורי. שבגליו השקופים ראה העולם את עצמו מטהר. מפויס. המרירות שבכל אבדה נתרככה כאן בלִינת הכרה. שגם מה שיושג בחיים לא יושג אלא למחצה. לא יושג אלא כדי להגדיל אחריו את השממון – שבעצם אין בעולם אושר. כי-אם הכשרון להיות מאושר. והוא הרי נתן רק למעטים. לזקאים.

ב

רק כזה יש לראותו. קודם כל – כמשורר. הוא שסאת יצירתו היתה גדושה. שנשא עמו עושר עצום של ממשות וידע לבדה את השטן עצמו בתרועת שחוקו. היה בעיקר ליריקן. איש הבדידות והדממה. אין בו ממת הנוביליסטן הנקייה. המצויה באמנות הספורית הלטינית. סכלות האדם. קטנותו. פְּהִמיותו לא היו לו ענין כשהוא לעצמו. ענין מבדח. כמו למופסן. כמו לבוקצ'י. נשמת יצירתו היתה הנגינה. נגינת-האבל של החיים.

אותו יש לראות רק ברשותו שלו. הוא איננו ממשפחה האריות. ואין להקיש עליו מטולסטוי או מדוסטויבסקי. אשר גלחמו עם אלהים ואדם ונגשו ביד-ענקים לעקור את הרע משרשו. הוא איננו מאלה הכאים להזיז את העולם ממקומו ככה. יותר מדי הוא מכיר את גבול האדם. את מדת יכלתו. שיאמין בפלא. הוא לא נתיאש מן האדם – לכך הוא יותר מדי משורר ודורש טוב. כן. בעוד מאתיים. שלש מאות שנה החיים על פני האדמה יהיו נאים ומתוקנים. מתנחמים גבוריו. הנמקים בשממונם. פעם בפעם. אבל שהם יכשירו את העולם לכך. את זה אין להכיר כל-עיקר. על כתפיהם הרפות אין להעמיס סבל זה של שנוי עולם. חנם ברפיונם. בחוסר כחם לחיות. לשנות דבר. והאמן. ככל אמן. – פעמים נהנה מיצירי כפיו. שמח לראותם ב«שלמותם». בנאמנותם לעצמם.

ברם. אלה הרואים בטשחוב. לעומת חבריו הגדולים. שופטי האדם. בין שהם מלמדים זכות ובין שהם מלמדים חובה עליו – רק כח אמן פסיבי. שאינו מתעורר כנגד כיצורו של עולם. אינם אלא טועים. הוא לא שפט. הוא רק הראה. בלי פתוס. אבל גם בלי חשך. הוקיע. חשף את צרות החיים – לְמַד לשנוא שנאת מות הויה עלובה זו. שנידון לה דור אומלל. דור יורד. נמק בחוסר כחו ובחוסר רצונו להגאל. לעומת גורקי. שירד למצולות והעלה את צללי המעמקים. וקרא למהפכה. ונבא ליום נקם. עמד הוא. שהאמין ולא האמין. וְגַל את הגלוי בלגלוג קולע ותתר. תחת אשיות העולם שעבר זמנו חתירה שאינה פוסקת. הוא לא נבא למהפכה ולא קרא לה. אבל הוא הכשיר את בואה.

הוא ידע את בני הדור בכל רפיונם. ולא בטח בהם ולא תבע מהם דבר. ידע. כמה היתה בהם יד הסביבה לרעה. ידע. עד כמה אין בהם הכח להתקומם לעצמם. ועד כמה אין בהם העוז להיות מאושרים. ויותר משנא אותם. נד להם. רחם אותם בלבו. לא הם. כי-אם מי שהוא אחר זורע כאן את זרע השממון. היתה בו הכרת הגזע. שנידון לכליה. שגם השפע של כחותיו שמור רק לרעתו. אפילו בו. בצלול שבמשוררי רוסיה. שכן משהו מאותה רוח פטלית מכנעת. המשתקת את הכל במגעו.

ג

אוי לו למשורר. שנידון לראות את העולם במורד! יש תקופות של תְּהִיָּה – שעות-הפסקה. שהמעשה אינו חל עליהן. שההתעוררות אינה אלא בטויו של יאוש מתפרץ. – שאפילו ההתרסה אינה אלא צורה של רפיון והכנעה. טשחוב ראה את דורו כדור חולה. שאבד לו כשרון המעשה וכשרון החיים כאחד. בדור כזה כשעבוד כהתקוממות נגדו עשויים רק להשחית. באין כח יעורר גם המרד רק לעג.

האנשים הנלעגים האלה. המתריסים חמיד נגד חייהם התרסה לבטלה ונוטלים בתלונתם את שארית יָפִים. היו קשים לטשחוב מכל הנכנעים. הנושאים דומם את סבל חייהם. על אלה יודע המשורר לספר בהשתתפות כזו. המשוה עליהם חן של שירה. כל שלמות של אופי הוא כח. ואלה היודעים לקבל את מנת חייהם באותו שקט עמוק. שלם. אשר יהיה רק נחלת מעטים. גם הם לפי דרכם גבורים. אהובי אלהים.

טשחוב המשיך את המסורת של השירה הרוסית. שראתה את האדם החדש בשפל. ורק שגבורו לא היה עוד האציל המתנונה והולך. כי-אם האיש הרוסי הבינוני. האינטליגנט העירוני. הסוחר. הכהן. הפקיד. המורה. – ערב רב זה של דמויות אדם.

אכן הצבעים כאן אחרים והשירה אחרת. ואם הכהן הוקן, המשרת, הדוד הקשה הם כולם אנשי־דיקנס בתום ובנלעגי. כך ובקשה שבהם, הנה נופף הערבה הרחב, המאיר לפנינו באלפי מראותיו ובאלפי קסמיו. מגלה לפנינו את הפייסן הגדול, אשר יחוד את חידות העולם בכל פנותיו הגלויות והנסתרות. בוקר וצהריים, ערב ולילה תקסום לנו הערבה, כסמל עולם, ברוחב בדידותה. ביגון שמשה וצלליה, ליגון אין קץ ואין קץ לתנחומים. כל עשבה כומשת, כל אילן בודד בערבה נוב יניב את לב הילד, אשר הוצג בפעם הראשונה לנוכח הערבה הגדולה. מסתורי אלהים שבטבע יטביעו בקרבם כל ענות וכל יתמות. והילד שנעזב זה עתה לנסשו נכנס בפעם הראשונה לגן־החיים הנעול.

בעודני צעיר מאד קראתי את השירה הגדולה הזאת. אשר לא מצאתי דוכה לה בספרות העולם. פעמים רבות טבלתי את נפשי בה, ולא ידעתי שבעה ואינני יודע עד היום ספר טוב ממנה לנער, לבית־הספר ולבית – ספר אשר יחנך את עין האדם לראות ואת לבו לחוש את יפי העולם ואת חסד העולם.

ה

מתוך שממות חיים אלו יאירו ביו מיוחד פרצופי־החן של נשים אובדות בערבה הגדולה. אלה הנושאות את עושר יסין כצפרים פלאיות שהוכאו ממרחק ובעיניהן הנבהלות מכחילים שמי־חידות וכליון־נפש לחיים ובוו לחיים – נשים אשר קסמים בידיהן לחיות ולהמית ואשר פור חפורנה את מכמני גופן ונפשן בבת אחת מרוב שממון ומרוב צפיה.

טשחוב אהב לצייר את הנשים האלה, המונגות לתוך החיים את נספי יסין החריפים ומחדשות את פני העולם הנוכל – את אלה אשר בבואן לתוך בית הכל יאיר ממגען. כאילו בכל החלונות נקבעו שקשות חדשות. הוא שמח לקראתן, לקראת יפי העולם שטרם נחרב כולו. האשה הרוסית, בהכנעתה ובגבורתה, בצמאונה החנוק לחיים ובמסירותה היתה לו, כילד, הסלע האחרון, בו נאחז.

על האשה אהב לספר, כאשר ספר על הילד, בהומור. שהיה אצלו תמיד אות לאהבה, רק לה מחל על רפיונה. על תחה את לבה לכל מי שידע לשפוך עליו את ממשלתו בחלום־אמת או בהלום־דמיה.

נשי־טשחוב אינן עוד טפוסן הנקי של בנות־רוסיה החולמות. נשי־החובה הנזירות למחצה גם בהפקירן את עצמן מן הסוג של טאטיאנה הפושקינית, אשר צלה החמוד היה מלוה את משוררי רוסיה ומספריה ימים רבים. אין בהן עוד הוורן הצונן והריוגנציה מרצון. מחדות־הקרבן של ליזא שב־קן האצילים, וגם לא «שיעור־הקומה» שבחטא של אנה קארינינה. הגובה האצילי הולך ופוחת כאן. הננו קרובים יותר אל האדמה. אכן באשה הטשחובית נשתמר עוד משהו מכל הקיים הנעלים האלה. בקראנו את ספריו יש לנו הרושם, שרק בה, באשה הרוסית, לא נגעה עוד יד ההתנוונות של דור עלוב זה. היא הסוככת עוד בחנה, בסודה הענוג, ברמו האושר שבאבלות שמלותיה על גולות הגברים וגסותם ההמונית. בה המתהלכת שפי בירכתי החיים, כמתאבלת על אדם קרוב שעזב את החיים, נתלבשה עוד שארית האצילות.

שהתהלכו איש איש עם נגע חייו, שנרדפו בלי חשך ולא ידעו מי רודף אותם. איש לא ידע כמוהו לתאר את בלהות הפרו בינציה. האוכלת את עצמה בלי הרף ונחנקת בין חייה הקטנים – את ערי־הערבה את אנשי המישור הגדול, השותים לשכרה מרוב שממון ומתאכזרים איש לרעהו, שאהבתם גם שנאתם לא תשא פרי, וששארית כחותיהם מתעוררת רק לקראת אבדנם.

את חרדת החיים גלה לא ברשע, אלא בקהות, בטמטום, בסבלות, לסמלי־בלהה היו לו לא בעלי־האגרוף, כי אם יאהנשים הקודרים. אלה היוצקים לתוך החיים השוחקים נשימת עֶבֶש וזכבות ממארת ורוח רעה, הנוקמים תמיד נקם עלבונם, קסנותם, רפיונם – השולחים את שניהם הקהות דוקא בבשר הקרובים, האוהבים, תולעי־אדם אלה, אשר ירעילו את כל באר מתוקה ובאשר ילכו יגררו אחריהם את מארת נפשם – אותם הוקיע טשחוב כנעות החיים, כמיקרובים היותר מספנים של האדם, כאילו הזהיר מפניהם וקרא להשמידם בלי המלה.

ד

במחנק זה לא היתה כל יכולה לנשום, לולא ההומור המטהר, המישר, המקל כל כובד, מכיון שאדם נעשה מגוחך. מיד הוא מסיים אותנו, מיד רצה את עונו. הנלעג שבאדם הוא הוא המכפר עליו.

בהומור נפלא כך טשחוב, מי שדפדף פעם בקובצי אגרותיו, עמד על אִשיו המיוחד, על פיהם אנו למדיב, שוהי הצורה שבה מביע המשורר את חבתו היתרה, כל מקום שאתה מוצא הומור זה, המתין את ניצוצותיו העליונים על העולם, שם מסתתרת שפעת האהבה. רק האנשים, המעוררים סימפטיה אמתית בנו, מולידים הומור זה, השופע רוח ונדיבות לאין קץ, הקרוב ביותר, התם ביותר, «השלם» ברפיונו, במומו – אלה הם האובייקטים היותר מצויים לכדיחה מאהבה.

בהומור כזה מצייר טשחוב ביחוד את הילדים, את בעלי החיים הקטנים, את אנשי התום, אשר ישאו לחיים שי את דרישת הטוב, את העין היפה – אלה אשר הנלעג החיצוני שבהם כאילו מאשר את קהרם הפנימי.

ספורי־הילדים של טשחוב אינם מרובים, אבל הם כולם ראויים לשמש מופת לשירת ילדות שנוצרה בידי אמן. הם הראשונים במקצוע זה, שנכתבו בידי משוררי אירופה הגדולים. אין בהם אידיאלוניציה, שיסודה בתפיסה מזויפת, ואין בהם רגשנות מיוחדת. אין כאן לא כרובים ולא יצירי־אגדה, הילדים חולמים הרבה יותר מן הגדולים להיות שודדים מצוינים, להרוג את אנשי קרמם, לצבור כסף רב ולפרסם את שמם. אבל חיות קטנות אלה אינן מסתירות דבר, הן גלויות עד הסוף, הילדים תמיד מחקים את הגבורים, את אנשי המופת, ועל כל מה שנראה לנו מוער ואולי בגדולים, הם משוים חן וחביבות בתומם, באמונתם השלמה.

את כל אהבתו להם גלה טשחוב בפואמה הגדולה «ערבה» (תורגמה עברית בידי מ. חריומן). זוהי אחת היצירות היותר שלמות, שכתב טשחוב בימי חייו – יצירה שבה הראה את כל כחו האמנותי הגדול ואת כל יפי נפשו ועושר נפשו. באפוס־סדה זה, שירת הערבה ושירת הילדות, שיש בה משהו מידוה קוסרפילד, מתולדות היתום, אשר עין הטבע הרחמן עליו תמיד לשמרו מפני האנשים קשי־הלב – משירה זו של ההומוריסטן הבריטי הגדול, אשר מהשפעתה לא נקה כל מקפר גדול עד היום.

דומה היא גם מקרוב לסיס דובשני הנקנה בפרוטה כפי הנראה. הרי היא שקועה במחשבות. נפש חיה כמותה. שהפרידה מן המחרשה. ממראות רגילים ואפורים. ודחפוה לתוך מערבלה זו. המלאה אורות-פלאים. רעש שאינו פוסק ובניאדם מתרדצים אנה ואנה. אי-אפשר לה שלא תתן לב לחשוב מחשבות...

יונה וסוסתו אינם חיים ממקומם זה-כבר. מחצר מלונם יצאו עוד לפני הצהריים. והתחלה למשכורת עוד אינה. אך הנה יורדת אפלת-ערב על העיר. אשי הפנסים פושטות חורון ולובשות צבע חיי ושאון החוצות מתגבר והולך.

— עגלון! לשכונת וויבורג! — שומע יונה. — עגלון!

יונה נרתע על דוכנו ובעד ריסי עיניו המוסקחים בשלג הוא רואה לפניו איש-צבא באדרת עם בָּרָדִים.

— לשכונת וויבורג! — חוזר איש-הצבא ואומר. — מה-זה כלום ישן אתה? לשכונת וויבורג!

לאות הסכמה מושך יונה במושכות. ועלידי כך ננערות מעל כתפיו ומעל גב הסוסה שכבות שלג. איש-הצבא יושב בתוך השלגית. העגלון שורק בשפתיו. זוקף צוארו כדרך הברבור. קם מעל דוכנו ומצליף בשוטי. יותר מתוך הרגל מאשר לצורך מלאכתו. הסוסה הדלה. אף היא זוקפת צואר. כופפת רגליה הדומות למקלות. חוככת וזזה ממקומה.

— לאן אתה פורץ. שד מִצֵּר? — שומע יונה עוד בראשית דרכו קולות-נויפה מתוך הגוש האפלי. המתנועע אילך ואילך. — לאן ישאוך הרוחות? על ימין פנה!

— אין אתה יודע כיצד נוסעים! על ימין פנה! — מתרגז איש-הצבא.

משמיע דברי חֲרָפוֹת רָקֵב ממרכבתו. מציץ בועס ונוצר שלג מעל שרוולו הָלֶף אחד. שעבר במרוצה את הדרך ונתקל בכתפו בלסתות הסוסה. יונה מִרְתִּית על דוכנו. כיושב על גחליים. מנענע מרפקי זרועותיו לכל עבר ותוהה בעיניו. כהלום-עשן. כאילו איננו משיג. איפה הוא ומה לו פה.

— כמה מנוולים הם כולם! — מתלוצץ איש-הצבא. — כל כוונתם רק להתנגש אתך או לנפול תחת רגלי הסוס. אין זאת כי-אם נדברו ביניהם.

יונה מעיף עין מאחוריו על נוסעו ומניע שפתיו... רוצה הוא. כפי הנראה. לאמר דברי. אך גרונו אינו פולט כלום. חוץ מנחרה.

— מה? — שואל איש-הצבא.

יונה מִעֲנֶה פיו מתוך חיוך. מאמץ גרונו ואומר בקול צרוד: — ואצלי אדון. הנה היה מעשה... בני מת עלי בשבוע זה. — המ!... במה מת?

— מי ידעה! נראה. מתוך קדחת... שלשה ימים שכב בבית-החולים ונפטר ומת... גזירה מן השמים.

— נטה הצדה. שד מִשְׁעָת! — נשמע קול מתוך העלטה. — וכי הוכית בסנורים. כלב זקן? הבט בעיניך!

סע-נא. סע... — אומר הנוסע. — בדרך זו לא נגיע גם עד מחר. דפוק את סוסך!

העגלון זוקף שוב צוארו. קם מעל הדוכן ומצליף בשוטי מתוך תנועת-מִתְדַרְיִן כבדה. אחר-כך הוא מעיף מבטו פעמים אחדות על הנוסע. אך זה עצם את עיניו וכפי הנראה אין לבו פנוי לשיחה. לאחר שהוריד אותו בשכונת וויבורג. הריהו מתעכב ליד בית-מרוח. כופף עצמו על הדוכן ויושב שוב בלי נוע...

1

אמנות גדולה ופשוטה זו. שנצרפה מכל רבב של צורה. מכל פסולת של קשומי-רמיה. היתה לנו או ונשארה עד היום מדפת לשלימות. לטעם. ליושר ההבעה. היא היתה לנו מלאכת-המחשבת ללא פגם. שאליה הגיעו רק יחידים בשירת העולם.

כמה ידע להגיד הכל עד הסוף ושלא להוציא לבטלה אף ניב אחד! כמה ידע למצוא את האמצעי הקרוב ביותר לבטויו. להיות חדש תמיד ולא להפתיע לעולם. הרבה אמני-ניב הקימה רוסייה. ואולם אין גם אחד בהם. אפילו בגדולים ביותר. שהגיע באמנות הכתיבה לידי תרבות נפשית עליונה כזו.

לא קם כמוהו אמן. אשר נשא בקרבו גועל כזה אל כל שרובב מלולי. אשר חש כעקיצת צרעה את כל ולזול ואת כל תרמית שבכספי. את השטטוש שבחֶסֶב ואת הכיעור שביפוי. כנצר על פגם לא-יתוקן דבר על תואר אחד מיותר. על קשומי-טפל — על כל מה שיש בו כדי להטיל פגם כלשהו באינסטרומנט של הלשון. בו נתגשמה האמנות כהרגשה אצילית. כאנינות-דעת זו הבוחלת בכל הסעמה. בכל הבלטה המונית. הוא הגשים בעצמו את הבקורת העליונה של בטוי זה. שהוא מבחין. כמוסיקה. בחלקי הקול היותר דקים. חוש השמע שלו היה מפותח במדה כזו. שכל אות קלילה שלא במקומה שרטה בו שרטה. כתיבה כזו אינה עוד אמנות גדולה סתם: היא משמשת אמת-מדה נכונה להשגת האדם. למדרגת רוחו המוסרית. על-פיה אנו למדים. שיש גשמות שקורצו מחומר עדין יותר. אשר תפרוקנה מעליהן שכבות של פסולת תרבותית בבת אחת ומגלות בנקיץ ניבן את כל היופי הרב אשר השאנה לְעוֹלָם.

2

האמנות הטשהובית כחה רב עד היום לחנך. לרומם את האדם. בְּנִדְחָה מעורו את החלאה. חלאת דחזית. בטוהר ניבה. בבטוי זה. ששוחרר לא רק מכל אמצעי אמנותי פסול. כי-אם גם מכל פסול נפשי. מכל אונאה עצמית והתהדרות של קטנים. היא כור מצרף. כל 'ספרי מוסר' לא ישוו להבתנה הצרופה של אמנות זו.

לספרות העברית הצעירה היה נקיון זה שבטויו אסכולה — אות לכשרון. ליכולת. ליושר האמצעים באמנות. הוא חנך את בעלי הפרוזה היותר טובים שבינינו. את נקיי העט היותר מחמירים. אלה שנתנו את נפשם על כשרות-עבודתם ובמסירותם זו קדמוה וקדשוה.

יגון

מאת אנטון טשחוב

לפני מי אשפוך שיחי?

דמדומי ערב. שלג עָבָה ולח מסתובב בעצלתיים מסביב להפנסים שהודלקו והעתה. יורד וַחַת בשִׁבְכָה דקה ורכה על הגנות. על גבות הסוסים. על כתפי האנשים. על הכובעים. העגלון יונה פוֹטְפוֹט כולו לבן. כרוח. כסף עצמו. עד כמה שאפשר לגוף חי להִקְפֵּף. והריהו יושב על הדוכן בלי נוע. דומה. אילו נפלה עליו ערמת-שלג שלמה. לא היה רואה גם אז צורך לעצמו להתנער ממנה. סוסתו הדלה אף היא לבנה ועומדת בלי נוע. בעמידתה ללא זיע. בדמותה המרובעת וברגליה הישרות כמקלות